

TÕNU SAARMAN – 75

Oma elukaare neljanda veerandsajandi hakule on jõudnud kunagises Ürvaste valla Kuldre küla Koljoadu talus sündinud ja juurdunud maapoiss, mullauurija, agronoom, majandijuht, poliitik, Eesti riikliku iseseisvuse poolt hääletanute 20. Augusti Klubi liige, praegu pensionäripõlve nautiv seitsmekordne vanaisa – Tõnu Saarman. Tema sünnipäev on lehekuu 16. päeval, ilma valgust nägi ta 1948. aastal neljalapselise perekonna kolmanda vennana.

Kolmveerand sajandit Tõnu elus ei ole kulgenud ajale järele lohisevalt, vaid tehes valikuid vastavalt üleskerkinud võimalustele, pidades igal suuremal pöördel silmas osalemist Eesti maarahva elamis- ja tegevustingimuste edendamises. Sestap tahan mina, kui Tõnu EPA-s oldud aja kaasteeline ja vanem kolleeg, tutvustada tema eluloolisi seiku ja mõtteid kõigile neile, keda huvitab Eesti viimase sajandi teaduspõhise hariduse saamise ja praktilise põllumajanduse arengulugu. Tõnu põllumajandusega seotud tegevus on olnud mitmekülgne. Pärast põllumajandusliku kõrghariduse omandamist EPA-s on ta olnud seotud esimese aastatosina jooksul Eesti muldade uurimisega. Hiljem aga innovaatiliste tehnoloogiate rakendamisega praktikas ning osalemisega riigi põllumajanduspoliitika kujundamisel nii parlamendis kui ka vallasandil.

Tõnu jõudmine õpetatud agronoomi seisusesse on olnud üsna tüüpiline eelmise sajandi teise poole Eesti kõrgharidusega põllumajandusspetsialistide koolituses. Saades põhihariduse kohalikus koolis (Kuldre), omandades kesk-erihariduse agrokeemia kallakuga tehnikumis (Antsla) ja lõpetades õpingud EPA agronoomiateaduskonnas (1972). Oluline on lisada, et pärast Antsla Sovhoostehnikumi lõpetamist (1967) töötas Tõnu lühikest aega Kuldre kolhoosi osakonna juhatajana ja, et EPA-s õppides spetsialiseerus ta mullateaduse erialale.

Tõnu diplomitöö käsitles lüsimeteerite abil kogutud mullalahuste keemilist koostist ja ainete migratsiooni põllu- ja metsaökosüsteemide muldkatetes. See andmesitik täitis olulise lõigu üleliidulises põllu- ja metsaökosüsteemide talitlemise ja geneesi pikaajases komplekses uurimises. Need uurimused toimusid statsionaarsetel uurimisaladel rohkearvulise kraaditaotlejatest koosneva meeskonna osavõtul professor Loit Reintami juhendamisel. Olgu öeldud, et Tõnu üliõpilaspõlve uurimus tunnistati esikoha vääriliseks nii vabariiklikul kui ka üleliidulisel üliõpilaste teadustööde konkursil. Teda on autasustatud 1972. a ka üleliidulise kõrg- ja keskerihariduse ministri medali „Parima üliõpilasteadusliku töö eest”. Loomulikult oli mullalahuste koostis ja migratsioon ka tema diplomitöö teemaks.

Tõnu spetsialiseerumisele mullateadusele sai Tõnu esimeseks, kolm aastat (1972–1975) kestvaks, töökohaks Eesti Põllumajandusprojekt. Kahe aasta jooksul kaardistas ja koostas ta seletuskirjad nelja mullastikult erineva majandi kohta. Teatavasti tajutakse muldade kaardistamise käigus süvitsi erinevate mullaliikide ja mullakoosluse ökoloogilist mõju loodusmaastike ilmele ja taimestikule ning põllumajandusliku tootmise potentsiaalile.

Tõnu alustas kaardistamist erodeeritud saviliivaste künkastike ja väikeste madalsoode poolest rikestest maastikest Ruusmäe kandis. Uuritud sai Valgamaa kerge löimise leetmuldasid, millistele kaasnes kolmandiku jagu glei- ja madalsoo muldasid. Omapärased olid Lasva kandi savimullad. Tööjärjega jõuti veel ka glei- ja gleistunud saviliiv- ja liivsavimuldadele Pärnumaal. Vahepealana muldade uurimisele tuli Tõnul läbida kohustuslik aastane armeeteenistus Ukrainas. Teenides aega lennukite tehnikuna, läbis ta teenistuse lõpul reservohvitseride kursuse omandades leitnandi auastme.

Üsna tavaks saanud karjääriskeemi järgi jätkusid Tõnu, kui mullauurija/-kaardistaja „tuleristsed” läbinud spetsialisti, õpingud EPA mullateaduse eriala aspirandina (1975–1978). Tema väitekirja teema oli oma sisult diplomitöö laiema haardega ja süvitsi minev jätk professor L. Reintami juhendamisel. Aspirantuuri järgselt töötas Tõnu (1978–1983) samas kateedris assistendina, kus õpetas mullateaduse põhialuseid ja Eesti mullastikku nii agronoomia, metsanduse kui ka maaparanduse eriala üliõpilastele ning korraldas neile õppe-ekskursioone ja välipraktikaid.

Alates teisest kursusest võttis Tõnu aktiivselt osa Üliõpilaste Teadusliku Ühingu (ÜTÜ) tegevusest. Ta on esinenud ettekannetega konverentsidel Moskvas, Leningradis, Minskis, Riias, Kiievis ning mitmes linnas nii Siberimaal kui ka Kesk-Aasias. Ta oli EPA agronoomiateaduskonna ÜTÜ aseesimees ja viimasel kursusel esimees. Aega on ta leidnud ka osalemiseks Tartu Riikliku Ülikooli (TRÜ) looduskaitseringi töös. Tegutsenemistahtest johtuvalt oli Tõnu aastatel 1976–1982 ELKNÜ Keskkomitee ja Tartu Linnakomitee juures asuvate Noorte Teadlaste ja Spetsialistide Nõukogu liige. 1976. a määrati ta EÜE Ungari rühma komisjariiks. Ta on olnud EPA agronoomiateaduskonna ametiühingu esimees ning mitmel korral täitnud ENSV ja NSVL ÜN valimiste valimiskomisjoni esimehe kohustusi Tartus.

Töötamine assistendina EPA-s pani Tõnu tõsiselt mõtlema oma edaspidise karjääri üle. Ei ole sugugi üllatav, et umbes samal elukaare kohal (piltlikult pudelikaelas) on liigagi paljud EPA kraadiõppurid pidanud tõsiselt vaagima oma edaspidise elukorralduse üle. Ühelt poolt, tuli elatist teenida suhteliselt töömahuka assistendi ametikohal, peaaegu reeglina on olnud lõpetamata väitekirja viimistlus ja on olnud probleeme selle kaitsmise korraldamisega kusagil kaugel asuvas nõukogus. Mullateaduse puhul võis see toimuda näiteks Moskvas või Novosibirskis. Teiselt poolt, võisid õppejõudude kohad olla täidetud elujõulise kaadriga, kuhu uute tegelaste mahutamine oli küsitav ning ka grantide saamise võimalused töötamiseks teadurina olid tollal kollased. Vaatamata nõukaajal levinud ütlemisele – *töö on auasi, palk iseasi* – vajas Tõnu, kui kolme alla kümneaastast last kasvavat pereisa, suuremat sissetulekut ja selgemat perspektiivi. Sattudes taolisse tupikolukorda kadus Tõnul huvi õppejõud/teaduri suunal edasiminekus, kuigi väitekirja vormistamine oli lõppjärgus ja tasemeeksamidki sooritatud. Ta võttis hoopiski vastu pakkumise asuda tööle direktori asetäitjana Adaveres Näidissovhoosis.

Töötades aastatel 1983–1990 Adaveres oli Tõnu (kui teadusdirektori) ülesandeks korraldada teadussaavutuste katsetamist ja juurutamist praktikasse. Katsetati uusi tehnoloogilisi võtteid teraviljakasvatuse ja rohu- maaviljeluse alal, korraldati põld- ja söötmiskatseid ning silo valmistamise õppepäevi. Avardunud agronoomilise tööpõllu kõrval ei olnud vähetähtsad ka head korteriolud, dotsenditaseme kuupalk ja ametiauto kasutamise võimalus. Tänu Erkki-Gennadi Hannolaise abile algatati tihe kauakestev koostöö Soome firma Kemiraga. Adaveres juhtide tolleaegne kõrge töökultuur inustas Soomepoolset abistavat suhtumist ja oli heaks aluseks hilisematele suhetele Saksa DV katseasutustega. Populaarsed ja rahvarohked olid Adaveres põllupenrapäevad, kus tutvustati Kemira väetisi, taimekaitsevahendeid, konservante, maaharimise tehnoloogiaid ja põllutöö masinaid. Teisalt olid need päevad heaks kokkusaamise kohaks põllumajanduse asjatundjatele kogu vabariigist. Adaveres paigaldati uudne Saksa DV komplektne labor söötade ja mulla makroelementide, proteiini, silode võihappe jt määramiseks nii oma majandi kui ka kogu rajooni majandite tarvis.

Edukas Adaveres, tundus Eesti põllumajandustöötajate hulgas ja Jõgevamaa põllumajandusjuhtide toetus olid peamised põhjused, miks Tõnu nõustus kandideerima ENSV Ülemnõukogu XI koosseisu. Nii saigi temast aastateks 1990–1992 ülemnõukogu liige, millest 1,5 kuud kulges ENSV ajal ja ca 30 kuud EV ajal. Tõnu tähtsaim töö parlamendis oli maa- ja omandireformi alane seadusloome ja vastavate seaduste vastuvõtmine maaelukomisjoni koosseisus. Tõnu oli komisjoni sekretär kuni seda juhtis Heldur Peterson. Parlamendi poolt määratuna 1991. a oli Tõnu Põhiseadusliku Assamblee EV ülemnõukogu valimiskomisjoni esimees. Ta kuulus ka Saksamaad ja Soomet külastanud parlamendidelegatsiooni koosseisu.

Komparteist lahkumisavalduse esitas Tõnu 1990. a hakul, kuna ta oli NLKP liige alates assistendina töötamise ajast. Rahvarinde baasil moodustatud Keskerakonna liige on ta alates 1991. aastast. Tõnu on üks 20. Augusti Klubi liikmetest, kes võtsid vastu otsuse „Eesti riiklikust iseseisvusest”. Põllumajanduse alal töötavaid isikuid oli 69 klubi liikme hulgas kokku ca paarkümmend sh ka Akadeemilise Põllumajanduse Seltsi (APS) aupresident H. Peterson. Alates 2016. a on Tõnu 20. Augusti Klubi juhatuse liige.

Aastatel 1993–1994 oli Tõnu EPMÜ Ülenurme Õppe-katsemajandi (ÕKM) direktor. Ülenurmel avanes Tõnul võimalus osaleda äsjaavalminud maa- ja omandireformilase seadusloome rakendamist majandi likvideerimisel 1994. aastal. Eks varade jagamisel ja selle protsessi otstarbekusele hinnangu andmisel tekib isegi tahtmatult hulk eriarvamusi. Nii mõnelegi Tõnu arvamusel reageeriti demagoogiliselt, et *mida sa vana kommunist ja punaparun üldsegi tead talupidamisest või ehk tahad takistada talumajapidamisele üleminekut*. Hiljem selgus, et nii mõnelgi tagastatud põllul jäeti saak koristamata või hea toodanguga loomad said viidud koheselt tapale.

Pärast valla volikogu otsusega Ülenurme ÕKM likvideerimist, määrati Tõnu loodava Eerika Õppemajandi direktoriks, kus ta töötas kuni selle reorganiseerimiseni Eerika Õppetaluks 1995. aastal. Siitpeale otsustas Tõnu jätkata vabahärra staatuses omatahtsi valitud tegutsemisega. See oli suhteliselt mitmekesine eluperiood. Alul oli hulgaliselt tööpakkumisi, kuid oli soov pikema puhata ning pühendada end oma kodu rajamisele Soinastes, toetada isakodu korrastamist Kuldres ja alustada suvekodu rajamist Pärnu kanti mere äärde. Läbi tuli elada traagiline sündmus, kui haigestus EPMÜ-s metsatööstust õppiv poeg Urmas, kes lahkus noore mehena (1976–1999) siit ilmast, jättes maha abikaasa ja poja. Sellesse Tõnu eluperioodi mahtusid ka töötamised AS Eesti Lina, AS Saka Kaubandus ja mujal, kuid hiljem enda poolt moodustatud osatühingus.

Õnnestunud konkursi järgselt töötas Tõnu (2002–2010) nii Sangaste valla abivallavanemana kui ka valla volikogu aseesimehena, liikmena ning eelarvekomisjoni esimehena. Tema põhiliseks tööks oli ehitus- ja keskkonnaprobleemide lahendamine koos ehitus- ja kasutuslubade andmisega. Tuli kirjutada ehituste finantseerimiseks vajalikke projektitaotlusi (EAS, KIK, LEADER jt) ning esitada aruandeid. Taoline tegevus aitas näiteks rekonstrueerida Sangaste lasteaia ja rahvamaja ning Keeni koolimaja, projekteerida ja ehitada Keeni kooli staadioni ning Sangaste ja Keeni alevike ja Lossiküla reovee puhastid. Tõnu oli maakonna LEADER nõukogu liige ja aseesimees ning maakonna konkursi „Kaunis Kodu” žürii liige. Tõnule on annetatud EV Kaitseväge Eriteenete rist (2005) suurõppuse organiseerimise ja kaasaaitamise eest Sangaste valla territooriumil. Saades pensionäri staatusse 2009. a lõpul, jätkus Tõnul tegevust mitte ainult valla, vaid erinevate komisjonide koosseisus kogu Valgamaa ulatuses.

Tõnuga toimunud arutlustest selgusid mitmed tema, laiemat tutvustamist väärivad, arvamusel. Nii hindab

Tõnu kõrgelt valdava osa praeguse aja Eesti põllupidajate agronoomiaalast töökultuuri. Põllumullad on hoiatud heas seisundis, saagikused on mitmekordistunud võrreldes 30–40 aastate tagustega. Järjepidevalt on püütud täiustada erinevatele mullaliikidele sobivaid maaharimise ja kultuuride hooldamise tehnoloogiaid, et toita õigesti ajastatult, tasakaalustatult ning keskkonda säästva optimaalse väetuskoomusega viljeldavaid põllukultuure. Reaalselt on võimalik korraldada muldade seisundi pidevat seiret, määrates jooksvalt mulla niiskust, toitainete sisaldusi, hapendus-taandustingimusi jms ja vajadusel neid korrigeerida. Kasutatakse viljavaheldust ja täppisviljelust ning kasvatatakse vahe- ja haljasväetiskultuure. Masinapark on kaasajastatud.

Tõnu arvates ei saa nõustuda, et rohepöörde prioriteediks on ennekõike süsihappegaasi emissioon ja selle vähendamise võimaluste otsimine. Agronoomia seisukohalt tuleks esikohale asetada ikkagi inimkonna toitmine ehk võimalikult suurema ja kvaliteetsema saagi saamine igalt muldkatte pinnahükult. Samas on teada, et kaasaja teaduslik tase võimaldab korraldada tootmist keskkonnasäästlikult, väärindades positiivses suunas muldkatte taimekasvatustlikku potentsiaali (viljakust). Samas kaasneb suurema saagikusega ka tunduvalt suurem atmosfäärses süsihappegaasi akumulatsioon agroökosüsteemidesse.

Oleme Tõnuga ühel meelel, et agronoomi silmale ei saa põllumajandusmaastikul olla midagi kaunimat kui seda on ühtlane, elujõulise (hästi toidetud ja terve) kultuurtaimikuga umbrohuvaba põld. Veelgi enam, hea agronoomilise kultuuriga põllud pakuvad silmailu isegi nii viljakoristuse järgselt, kui ka olles külvioteel pärast maaharimist.

Küsimusele, kuidas Kuldres asjad edenevad, vastas Tõnu, et seoses valdade liitmiselega on sarnaselt kogu Eestile endised majandi või osakonna keskused (sh Kuldre) ääremaastunud. Kool on suletud, kohalik teenindus halvenenud, noored liikunud suurematesse keskustesse või välismaale ehk siis Kuldre elujõulisus on suurel määral kahanenud. Võib vaid küsida, kas siis taolisi seisundeid tekitav regionaalpoliitika on ikkagi Eestile kohane.

Tõnu abielu Tiiu Kaasikuga, kellega ta abiellus pärast armeeteenistust, on kestnud nüüdseks juba 50 aastat. Otse erakordselt rohkesti, võrreldes teiste sõpradega, olen Tõnu suust kuulnud kiitust temale nii kalli abikaasa Tiiu kohta. Ta on öelnud, et kogu tema ametialane tegevus ning pere ja kodu rajamised said võimalikuks üksnes tänu Tiiu hoolitsevale osalemisele. Lisagem siia, et Tiule on tänulik ka kogu tollane EPA, sest oli ju Tiiu ligikaudu 25 aastat EPA (EPMÜ) pearaamatupidaja.

Tõnu on Tartu Põllumeeste Seltsi, Eesti Rukki Seltsi, Eesti Mullateaduse Seltsi ja Akadeemilise Põllumajanduse Seltsi liige. Talle on antud APS-i tänukiri kauaegse aktiivse osavõtu eest seltsi tegevuses. Tõnu on publitseerinud ca 20 teadus- ja populaarteaduslikku artiklit. EPA-s olles teadusartiklid teadustööde ja konverentsiteeside kogumikes, Adaveres olles rajoonilehtedes nõuandvad kirjutised portsjonkarjatamisest, rohu- ja maakultuuride kasvatamisest proteiinirikka silo saamiseks, konservantide kasutamisest silo valmistamisel,

majandite silode kvaliteedist, põhu söödavuse parandamisest jms.

Tipuks Tõnu poliitika karjääris oli osalemine EV taasiseseisvumise protsessis. Teenete eest EV taassünnile kaasaaitamise eest on talle annetatud Riigivapi V klassi teenetemärk (2002) ja Riigivapi III klassi teenetemärk (2006). Temale, kui 20. Augusti Klubi liikmele, langes au heisata oma pere kolme põlvkonnaga (Tõnu koos tütre ja tütrepoegadega) Eesti taasiseseisvumise 30. aastapäeva puhul riigilipp Pika Hermannini torni. Põhjalikumalt teavet Tõnu osalemise kohta pöördelistes muutustes leiab Rein Järliku koostatud kogumikus „Kui taastasime Eesti iseseisvuse“ (2008), Lehte Hainsalu ja R. Järliku arutlustes „Mitme tule vahel...“ (2011) ja Heintz Valgu memuaarides „Pääsemine helgest tulevikust“ (2010).

Tähelepanuväärselt mahukas on Tõnu ja tema kursusekaaslaste EPA põlve käsitlev 320 leheküljeline memuaaride kogu „Elu parimad aastad 1967–1972“, mille on koostanud M. Sala jt 2014. a. Selles on ka Tõnu kirjutis oma eluloolistest sündmustest ja arvamustest Eesti maaelu kohta. Justkui kvintessents Tõnu eluloost on R. Järliku vemmälvärsilik luuletus „Ta elagu!“.

Tõnu pensionäripõlve meelistegevuseks on toimetada tema enda poolt rajatud rikkaliku aiakultuuride buketiga aias, lugeda ajalooramatuid ja suurmeeste elulugusid ning jälgida poliitilisi arenguid. Üldisest keskmisest tasemest tihedamad on olnud tema iga-aastased reisisid erinevatesse Euroopa riikidesse sh mõned neist nädalaid kestva automatka vormis. Kuhugi ei ole kadunud poisipõlvest alguse saanud huvi traktorite, autode ja muu tehnika vastu.

Tõnu Saarmani eluloolised sündmused reastas ja tema usutlemise tulemused kirjutas üles Raimo Kõlli.

Raimo Kõlli

TA ELAGU!

Ilmale tuli me juubilar Kuldre mail,
kui eesti talurahvast kolhoosnikud said.
Lapsepõlveaastad jäidki Kuldre kanti,
ja alghariduski talle Kuldres anti.

Olid Vana-Antsla tehnikumi-aastad,
tuli EPA-sse aeg dokumendid saata.
Agronoomiat tema õppima asus,
ja me kõik ju teame, et ära see tasus.

Põllumajandust tema süvitsi uuris,
nii aastad tal läksid ka aspirantuuris.
Valmis väitekirjast sai rõõmu küll maitsta,
kuid Eestis polnud, kelle ees seda kaitsta.

Tal juhtimiskunst on ilmselt vist küll veres,
sest osavalt roolib nii autot kui peret.
Kuid juhtinud on ta ka valda ja riiki,
kus vaja on läinud nii kilpi kui piiki.

See mees, kellest juttu, on Saarmani Tõnu,
talle soovida õnne on lausa mõnu.
Olgu ikka tal õnne, elagu kaua,
sest ees on ju järgmised juubelilaad!

Austusega
Rein Järlik